

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΑΤΛΑΣ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ «ΛΕΙΜΩΝΑΡΙΟΥ» ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΝ Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΝ, [ΑΘΗΝΑ ΟΓ'-ΟΔ']

Είναι γνωστή η υπό των γλωσσολόγων χρησιμοποιηθείσα μέθοδος της χαρτογραφίσεως των κατά τόπους γλωσσικών ιδιωμάτων και φαινομένων και αι πρόοδοι, τας οποίας δι' αυτής επετέλεσεν η διαλεκτολογία. Ο *γλωσσολογικός Άτλας της Γαλλίας*¹ απετέλεσε το πρότυπον αντιστοίχων έργων εις άλλας ευρωπαϊκάς χώρας, ως π.χ. εν Γερμανία και Ιταλία. Ο *Άτλας της ιταλικής γλώσσης*, εκδοθείς υπό Ελβετών επιστημόνων, ιδιαιτέρως ενδιαφέρει ημάς τους Έλληνας, διότι εν αυτώ περιλαμβάνονται και ενδείξεις περί των ελληνικών διαλέκτων της Απουλίας και Καλαβρίας.

Δια της χαρτογραφικής παραστάσεως των γλωσσικών φαινομένων δεν βλέπει τις μόνον απλώς τύπους γλωσσικούς, παραλλάσσοντας από τόπου εις τόπον, αλλά και τας κινήσεις και τας διαβαθμίσεις αυτών, αι οποίαι έχουν ως αφετηρίαν εν η και πλείονα κεντρικά σημεία. Ούτω δύναται τις να διακρίνη κάτω από το κέντρον της διαλεκτικής περιοχής εν κέντρον πολιτισμού η μίαν νησίδα παλαιάς π.χ. ελληνικής αποικίας ή εποικήσεως. Τοιουτοτρόπος η διαλεκτολογία, εκτός των καθαρώς γλωσσολογικών της σκοπών, απέβη και βοηθητική επιστήμη της ιστορίας του πολιτισμού. Η υπ' αυτής χρησιμοποιηθείσα χαρτογραφική μέθοδος δεν ήργησε να εφαρμοσθή και υπό άλλων επιστημών, προ πάντων δ' υπό της λαογραφίας. Σήμερον, δύναται τις ειπείν, διανύομεν την περίοδον των λαογραφικών χαρτών εις όλον τον κόσμον, δια την παρασκευήν, επεξεργασίαν και σύνταξιν των οποίων εργάζονται πολλοί εις τας διαφόρους χώρας ερευνηταί.

Ο *Άτλας της γερμανικής λαογραφίας*² είναι το πρώτον έργον του είδους τούτου, εις το οποίον επιχειρείται να τεθή υπό συζήτησιν το πρόβλημα της λαογραφικής χαρτογραφίας. Οι σχόντες την πρωτοβουλίαν της συντάξεως και οι συνεργασθέντες εις αυτόν ηθέλησαν να δημιουργήσουν χάρτας του λαϊκού πολιτισμού, ως αντιλαμβάνεται τον πολιτισμόν τούτον σήμερον η λαογραφική επιστήμη, αλλά χάρτας των πνευματικών μορφολογικών φαινομένων, χάρτας της ιστορίας, της προελεύσεως και της διατηρήσεως των φαινομένων τούτων³. Εν τούτοις την λαογραφίαν, κατά τον εργασθέντα εις αυτούς Ad. Spamer, δεν είναι δυνατόν να ενδιαφέρει πρωταρχικώς η ιστορική άποψις, αλλά το βάθος της ψυχής και του πνεύματος ενός λαού, δημιουργού και φορέως υλικών, κοινωνικών και πνευματικών επιτευγμάτων⁴.

Δια τη σύνταξιν του εν λόγω Άτλαντος εγένετο συστηματική προεργασία. Η Γερμανία διηρέθη εις είκοσι χιλιάδας σταθμούς πληροφοριών. Μια κεντρική υπηρεσία με επικεφαλής τον Fr. Boehm διηύθυνε την όλην εργασίαν. Συγχρόνως δια

¹ Atlas Linguistique de la France, Paris 1902-1910, εις φύλλα.

² Atlas der deutschen Volkskunde, hrsg. mit Unterstützung der deutschen Forschungsgemeinschaft von Heinrich Harmjanz und Erich Röhr, 1937.

³ Th. Frings, Volkskunde und Sprachgeographie, εν «Deutsche Forschung – Aus der Arbeit der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft», Heft. 6., σελ. 111 και 105.

⁴ Βλ. Adolf Spamer, εν «Deutsche Forschung...», Heft 19, σελ. 94 και 96.

την διενέργειαν της συλλογής της ύλης ιδρύθησαν εις τας διαφόρους γερμανικάς περιοχάς τοπικαί υπηρεσίαι, εις τας οποίας συνειργάζοντο η τοπική Κυβέρνησις, η Εκκλησία, το Σχολείον, ως και ειδικοί επιστήμονες και φίλοι της λαογραφίας. Εις το σχέδιον περιελήφθησαν και χώραι, ευρισκόμεναι εκείθεν των συνόρων του Κράτους, όπου λαλείται η γερμανική γλώσσα και εκτείνεται ο γερμανικός πολιτισμός. Διό προς τον σκοπόν τούτον συνειργάσθησαν η Ολλανδία, το Λουξεμβούργον, η Ελβετία, η Αυστρία, η Τσεχοσλοβακία και όλαι αι κοινότητες του εν διασπορά Γερμανισμού, ως π.χ. η των Σάσων της Τρανσυλβανίας (Ρουμανίας).

Ως είναι γνωστόν, προς σύνταξιν του εν λόγω οιοδήποτε λαογραφικού Άτλαντος χρειάζονται ειδικά *Ερωτηματολόγια* των διαφόρων θεμάτων του υλικού, κοινωνικού και πνευματικού βίου του λαού, απαντώντων εις το παρόν ή εις παλαιότερους χρόνους. Υποδειγματικά τοιαύτα δια τον γερμανικών ήσαν τα του Ad. Spamer, λίαν διάφορα των υπό των John Meier-Helbok ή των υπό του Lehmann και του Lauffer συνταχθέντων⁵.

Η μέθοδος η προταθείσα υπό τον Wilhelm Pessler⁶ προς χρησιμοποίησιν ψαθίνων χαρτών παρεμερίσθη υπό των συνεργατών του Γερμανικού Άτλαντος⁷.

Δια την πραγματοποίησιν του ως άνω σημαντικού επιστημονικού έργου δεν επήρκεσαν μόνον τα μέσα και αι συμβολαί του εκ 350 χιλιάδων μελών απαρτιζομένου *Συνδέσμου των Λαογραφικών Εταιρειών* της Γερμανίας, αλλά και η αμέσως μετά τον πρώτον παγκόσμιον πόλεμον ίδρυσις της Notgemeinschaft der Deutschen Forschung. Η «Επιτροπή» αυτή υπό την προεδρίαν ενός πρώην Υπουργού της Παιδείας, ενισχυθείσα οικονομικώς υπό του Κράτους, συνέβαλε δραστηριώς και εις την παρασκευήν και σύνταξιν του ως άνω Άτλαντος ου μόνον δια λόγους επιστημονικούς αλλά και εθνικούς.

Βραδύτερον (1936) ήρχισεν εις την Γερμανίαν η παρασκευή και σύνταξις λαογραφικών χαρτών, περιλαμβανόντων ίδια έθιμα, σχέσιν έχοντα προς τας αποδημίας, τας μεταναστεύσεις και τα προσκυνηματα⁸. Σήμερον εν Βόννη ο Καθηγητής M. Zender έχει αναλάβει την διεύθυνσιν της εκδόσεως του Γερμανικού Λαογραφικού Άτλαντος.

Εις την Γαλλίαν, επί τη βάσει των χαρτογραφικών μελετών της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, είχεν ήδη προχωρήσει από του 1931 η σύνταξις του Λαογραφικού Άτλαντος της χώρας⁹. Πολλαί άλλως τε αναλογίαι διαπιστώνται κατά την χαρτογραφίαν μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας, ως απεδείχθη υπό του Arnold Van Gennep και του W. Pessler εις αντίστοιχα φαινόμενα ωρισμένων περιοχών αμφοτέρων των χωρών τούτων¹⁰.

Εν Σουηδία, τη συνδρομή της Κυβερνήσεως, εξετυπώθησαν οι πρώτοι τόμοι του Λαογραφικού Άτλαντος της χώρας ταύτης εις μέγα σχήμα. Εις τούτους δημοσιεύονται πρώτον τα περί γεωργικών εργαλείων, λαϊκών κατοικιών, επίπλων και σκευών, δεύτερον τα περί δοξασιών, εθίμων, μύθων, τρίτον τα περί διαλέκτων, τοπωνυμίων κ.α. Εις τον εν λόγω Άτλαντα υπάρχουν μεγάλοι έγχρωμοι χάρται και μικρότεροι εντός κειμένου επεξηγηματικοί, ως και πλήθος σχεδίων ερμηνευτικών του

⁵ Vorschläge für 150 Fragen zum Abschluss des Frageplanes des Atlas der Deutschen Volkskunde, ένθ' αν., Heft 19.

⁶ W. Pessler, Grund-begriffe volkstümlicher Landkarten, εν «Volk und Rasse», τομ. I, 1925, σελ. 11.

⁷ E.Röhr, Die Volkstumskarte, Hirzel Verlag, Leipzig 1939.

⁸ Βλ. R. U. Sayce, The Modern Study of Folklore, εν «Folklore», 1936, σελ. 176.

⁹ G. Rivière, Méthodes muséographiques du Nouveau Département des Arts et Traditions populaires, Congrès International des Arts et Traditions populaires (C. I. A. P.). Travaux artistiques et scientifiques, τόμ. I, Prague 1931, σελ. 299.

¹⁰ R. U. Sayce, ένθ' αν. σελ. 178-179.

χαρακτήρος των σχετικών στοιχείων. Άξιον προς τούτοις σημειώσεως είναι και ότι ο Άτλας ούτος αναφέρεται μόνον εις την περίοδον 1850-1900.

Εις το Βέλγιον ιδρύθη ο *Σύλλογος των Φλαμανδών Λαογράφων* δια την χαρτογράφειαν των λαογραφικών φαινομένων, τα οποία απαντούν εις τας βορείους επαρχίας της χώρας ταύτης¹¹.

Εις την Ολλανδίαν οι επιστήμονες εσκέφθησαν να συνδυάσουν τον λαογραφικόν με τον διαλεκτολογικόν Άτλαντα και με την προοπτικήν της προσαρμογής του προς τον ευρωπαϊκόν¹².

Εις την Ελβετίαν οι επιφανείς λαογράφοι Paul Geiger και Richard Weiss συνέταξαν τον Άτλαντα της Ελβετικής Λαογραφίας, όστις ήρχισεν εκδιδόμενος από του 1950. το έργον περιλαμβάνει μέχρι τούδε υπέρ τους 200 χάρτας και εκατοντάδας σελίδων υπομνημάτων. Εκτός των επιτόπιων ερευνών του και των επί των προβλημάτων του Ελβετικού Άτλαντος μελετών του ο R.Weiss εδημοσίευσε και ειδικήν πραγματείαν δια την τεχνικήν και την μεθοδολογίαν, όσον αφορά εις τον εν λόγω Άτλαντα¹³.

Εν Γιουγκοσλαβία¹⁴ και εν Ρουμανία¹⁵ έχει συντελεσθή, αλλά χωρίς ακόμη να ολοκληρωθή σχετική εργασία.

Παρ' ημίν μόλις προ τινος ήρχισεν η προεργασία συντάξεως του Λαογραφικού Άτλαντος της Ελλάδος με την σύνταξιν του πρώτου χάρτου «περί των περιοδικώς αναπτομένων πυρών» υπό του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας (πρώην Λαογραφικού Αρχείου) της Ακαδημίας Αθηνών. Ούτος απεστάλη εις Βόννην προς τον καθηγητήν M. Zender, δια να ενταχθή εις τον γενικόν ευρωπαϊκόν, ον θα επιμεληθή ο καθηγητής Μπράτανιτς. Ετοιμάζεται νυν ο χάρτης των γεωργικών εργαλείων.

Περί της προσπάθειας της εντάξεως των λαογραφικών χαρτών των επί μέρους χωρών εις γενικότερους επελήφθη το πρώτον διεθνές Λαογραφικόν Συνέδριον των Παρισίων κατά το έτος 1937. Τούτο εξέλεξε μίαν Επιτροπήν εξ εμπειρογνομόνων με σκοπόν να δοθή κοινή κατεύθυνσις εις όλας τας προηγηθείσας εργασίας. Επί του αυτού επίσης θέματος εγένετο συζήτησις και εις το Λαογραφικόν Συνέδριον του Εδιμβούργου κατά το 1938. Καθ' ομόφωνον απόφασιν των συνέδρων ανετέθη εις τον γενικόν γραμματέα του Συνεδρίου ν' απευθύνη Ερωτηματολόγια εις όλα τα κράτη προς περισυλλογήν υλικού δυναμένου να χρησιμοποιηθή, συμφώνως προς καθωρισμένον σχέδιον, δια την πραγματοποίησιν του Διεθνούς Λαογραφικού Άτλαντος.

Επιφανείς ερευνηταί της λαογραφίας εις διάφορους χώρας ετόνισαν την ανάγκην της συνεργασίας όλων των ειδικών λαογράφων δια την πραγματοποίησιν του διεθνούς τούτου έργου. Εκ τούτων ο Van der Van εν Ολλανδία προσεπάθησε να σχηματίση είδός τι διεθνούς συμβουλίου με την συνεργασίαν πανεπιστημιακών καθηγητών¹⁶. Συστηματική αντιμετώπισης της χαρτογραφίας και άλλων θεμάτων εγένετο εις την διεθνή διάσκεψιν περί των λαϊκών τεχνών και παραδόσεων, την

¹¹ A. Marinus, La cartographie du folklore. Annuaire de la Société luxembourgeoise d'Étude linguistique, 1931-1932, σελ. 81.

¹² Βλ. εις το περιοδ. Laos [=Λαός], τομ. III, Stockholm 1955, σελ. 94.

¹³ Δημ. Β. Οικονομίδου, Richard Weiss, Λαογραφία, τομ. ΚΑ', 1963/64, σελ. 577-579.

¹⁴ Τους γιουγκοσλαβικούς χάρτας μας απέστειλε το Λαογραφικόν Ινστιτούτον του Zagreb.

¹⁵ Βλ. I. Goliat, Atlasul etnografic al României, Revista de etnografie și folclor, τομ. XIV, αρ. 6, București 1969, σελ. 431-436. I. Vlăduțiu, Principii și metode de realizare a Atlasului etnografic al României, ένθ' αν., τομ. 16, București 1971, Nr. 6, σελ. 433-472.

¹⁶ A. Marinus, ένθ' αν., σελ. 81-82.

συγκληθείσαν εις Namur του Βελγίου κατά το 1953. Κατ' αυτήν ο S. Erixon ανέπτυξε το θέμα της ενοποιήσεως των κατά χώρας διαφόρων χαρτογραφιών¹⁷.

Όσον αφορά τώρα εις αξίαν των τοιούτου είδους χαρτών ο A. R. Wright εξέφρασε την γνώμην ότι η χαρτογραφική μέθοδος θ' αποδώση εις το μέλλον περισσότερους καρπούς εις την λαογραφίαν παρά εις διαλεκτολογίαν¹⁸. Επίσης ο Άγγλος Haddon διετύπωσε την άποψιν ότι όλα ανεξαιρέτως τα λαογραφικά θέματα θα είναι δυνατόν κάποτε να χαρτογραφηθούν. Αλλά προς το παρόν μόνον μερικοί τύποι και τινες ομάδες θεμάτων είναι περισσότερον ενδεδειγμένα δια την εργασίαν ταύτην¹⁹.

Από πρακτικής απόψεως δια παν θέμα, το οποίον πρόκειται να χαρτογραφηθή, πρέπει να συγκεντρώνονται εις δελτία η υπάρχουσα εις Κέντρα Ερεύνης σχετική εκδεδομένη και εις χειρόγραφα τετράδια ή δελτία αποκείμενη ανέκδοτος ύλη, να συντάσσεται δε προς συμπλήρωσιν αυτής σαφές και εξονυχιστικόν Ερωτηματολόγιον. Τούτο δύναται ν' αφορά εις εν ή και περισσότερα θέματα και ν' αποστέλλεται εις προθύμους ν' απαντήσουν πληροφορητάς (π.χ. εις λογίους των χωρίων, διδασκάλους, ιερείς κ.α.) ή να συμπληρούνται από ειδικών ερευνητών των Κέντρων, αποστελλομένων εις τους διάφορους τόπους. Η σύνταξις του Ερωτηματολογίου (το οποίον καλόν είναι να εκτυπούται και να συνοδεύεται με σχετικές προς συμπλήρωσιν οδηγίας) δεν είναι έργον του τυχόντος, αλλά του ειδικού και πεπειραμένου εις το θέμα. Η χρησιμοποίησις υποδειγμάτων εξ άλλων χωρών είναι αναγκαία.

Μετά την επιστροφήν του συμπληρωμένου δια των σχετικών απαντήσεων Ερωτηματολογίου θ' ακολουθήση η καταγραφή εκάστου αντιτύπου εις ειδικόν βιβλίον Εισαγωγής, περιέχοντος στήλας με λεπτομερείς ενδείξεις χρόνου συλλογής, τόπου προελεύσεως, ονόματος του συλλέξαντος απαντήσεις κ.τ.τ., αποδελιώσεις των εν αυτό πληροφοριών και ειδολογική ταξινόμησις κατα στενωτέρας και ευρυτέρας γεωγραφικής περιοχής.

Εις κοινός γεωγραφικός χάρτης είναι απαραίτητος. Εις αυτόν θα περιέχονται λεπτομερώς τα ονόματα μεγάλων και μικρών πόλεων, των χωριών, των ορέων, των δασών, των λιμνών, των ποταμών και των άλλων στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος της χώρας. Δια την σύνταξιν του Ελληνικού Λαογραφικού Άτλαντος χρειάζεται γεωγραφικός χάρτης ου μόνον της κυρίως Ελλάδος, αλλά και της Κύπρου, της Μικράς Ασίας, της βορείου και ανατολικής Θράκης, της βορείου Ηπείρου και της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας. Ούτος πρέπει να είναι ενιαίος με όλα αυτά τα μέρη, διότι επ' αυτού θα σημειωθούν αι ενδείξεις των παραλλαγών π.χ. ενός δημώδους άσματος, ενός παραμυθιού, μιας παραδόσεως, ενός εθίμου, απαντώντας ου μόνον εντός του χώρου της ελληνικής επικράτειας, αλλά και εις τους οποίους έξη Ελληνισμός παλαιότερον.

Αλλαχού όπως π.χ. εις την Αργεντινήν, εχρησιμοποιήθησαν χάρται διαφανείς εκ κυτταρίνης (en celluloid), παρουσιάζοντες ικανά πλεονεκτήματα. Δια την χρήσιν του διαφανούς χάρτου λαμβάνομεν τον κοινόν ως άνω γεωγραφικόν, τον απλώνομεν επί της τραπέζης και επ' αυτού εφαρμόζομεν μετ' ακριβείας εν φύλλον διαφανές. Εις τούτο δεν σημειούμεν τα γεωγραφικά στοιχεία (πόλεις, χωριά κ.τ.λ.), αφού αυτά τα διακρίνομεν καθαρώς, ως είπομεν, εις τον γεωγραφικόν, αλλά μόνον τα ιδιαίτερα

¹⁷ Η διάσκεψις αύτη συνεκλήθη υπό την αιγίδα της UNESCO.

¹⁸ A. R. Wright, The unfinished Tasks of the Folk-Lore Society, «Folklore», 1928, σελ. 33.

¹⁹ Dr. Haddon, εν «Folklore», 1920, σελ. 17.

λαογραφικά φαινόμενα ή στοιχεία, τα οποία υπήρχον ή εξακολουθούν υπάρχοντα εις εκάστην περιοχήν. Έκαστον διαφανές φύλλον θα περιορίζεται εις εν²⁰ μόνον θέμα.

Η μέθοδος αὐτή επιτρέπει να διακρίνη τις την συσχετίσιν, αλλά και την αλληλεξάρτησιν ωρισμένων λαογραφικών φαινομένων και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά εκάστης περιοχής. Επίσης απαλλάσσει από την σύγχυσιν και την ανωφελή επανάληψιν εις έκαστον χάρτην στοιχείων ξένων προς το εξεταζόμενον θέμα, ως και από την συσσώρευσιν ετερογενών δεδομένων²¹.

Τέλος ο τρόπος δια του οποίου θ' αποτυπωθούν επί του χάρτου τα φαινόμενα ή στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού με τας διαφόρους κατηγορίας και τους ποικίλους τύπους είναι ο *διά συμβόλων*. Τα γεωμετρικά, τα γραμμικά και τα έγχρωμα σύμβολα είναι εν χρήσει. Τίνες αποφεύγουν τα έγχρωμα δια τας δυσκολίας της αντιγραφής και αναπαραστάσεως. Όταν εν έθιμον εμφανίζεται εις διαφόρους τόπους και χρόνους κατά διαφόρους τρόπους, πρέπει μετά προσοχής να εξευρεθούν τα κατάλληλα σύμβολα. Δεν είναι απαραίτητον να χρησιμοποιή τις δια τον εθνικόν χάρτην τα διεθνώς υποδεικνυόμενα και ισχύοντα εις όλας τας περιπτώσεις. Μόνον όταν πρόκειται να εντάξωμεν τον ιδικόν μας εις τον γενικόν, π.χ. τον ευρωπαϊκόν, θα χρησιμοποιήσωμεν τα υποδειχθέντα όσον είναι δυνατόν. Εάν εις το γενικόν διάγραμμα δεν περιλαμβάνεται μια περίπτωση με καθωρισμένον σύμβολον, ημείς θα προσθέσωμεν εν ιδικόν μας. Αρκεί εις το συνοδεύον τον λαογραφικόν χάρτην υπόμνημα να δηλωθή τούτο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

²⁰ Ε[υσταθίου] Μαζαράκη, Η λαογραφική έρευνα και η συστηματική οργάνωσή της, Αθήναι 1964, σελ. 145.

²¹ Αυτόθι, σελ. 145.